

Säätävätkö valitsijat poliittisen järjestelmän entropiaa?

PEKKA NYHOLM

Johdanto

Poliittisia vaaleja tarkastellaan traditionaalisesti enimmäkseen valintatilanteena, jossa vaalioikeutetuilla on mahdollisuus ilmaista preferenssinsä puolueiden ideologiain, vaaliteemojen, noudatetun politiikan ja henkilökysymysten suhteen esimerkiksi valittaessa maalle uutta eduskuntaa. Toisaalta ei ole täyttä varmuutta siitä, käsittääkö tämä näkökulma pääosan valitsijain tunteuksista valintatilanteesta tai edes oleellisimman osan siitä. Onhan vaalitutkimus osoittanut esimerkiksi perinteen merkityksen vaaliratkaisuisa. Jos valitsijat eivät rationaalinen valitsijan mallin mukaan välttämättä altistu kaikki täysin määrin ajankohtaisille vaaliteemoille ja pysyvät ehdokkaiden henkilöidenkin vaikutukselle viileinä, mikä motiivi saa heidät liikkeelle niinkin sankoin joukoin kuin Suomen vv. 1907—1987 eduskuntavaaleissa on tapahtunut?

Säätöteorian ja matemaattisen kommunikaatioteorian näkökulmasta vaalien merkitystä voi yrittää hahmotella yleisemmästä perusteesta lähtien.¹ Vaalit ovat näiden teoriain näkökulmasta ennen kaikkea kommunikaatiokanava, jota myöten valitsijat viestittävät haluamastaan eduskun-

nan rakenteesta. Valitsijat käyttävät näin heille perustuslain turvaamaa ohjausoikeuttaan. Ohjauksesta voidaan puolestaan todeta, että ohjauselin (tässä valitsijakunta) ei voi ylittää ohjauksensa tehokkuudessa kapasiteettiaan kommunikaatiokanavana. Vaaleissa ilmaisunsa saava informaation määrä voidaan laskea, sillä vaalitapahtuma sisältää kaikki informaation kvantifiointiin tarvittavat ominaisuudet: valintatilanteen, jossa on valittavana äärellinen joukko vaihtoehtoja. Havainnoimalla kunkin vaihtoehdon saaman suhteellisen frekvenssin vaalitapahtumassa (puolueiden saamat äänimäärät) voidaan sen perusteella määrittellä kunkin vaihtoehdon valintatodennäköisyys ja jälkikäteen todeta valintahetkellä valinnan epävarmuuden (entropian) sekä epävarmuuden syrjäyttämiseksi tarvittavan informaation määrä, mikä on informaation kommunikaatioteoreettinen määritelmä (siitä entropia = informaatio).²

Nyt voidaan kysyä, »aistiiko» valitsija jotenkin vaalitulanteeseen sisältyvän epävarmuuden as-

¹ W. Ross Ashby, *An Introduction to Cybernetics*, Methuen & Co Ltd, London 1976, Claude E. Shannon and Warren Weaver, *The Mathematical Theory of Communication*, The University of Illinois Press, Urbana, 1964.

² Shannon, m.t.s. 49, jossa entropia määritellään

$$-K \sum_{i=1}^m p_i \log_2 p_i,$$

ja joka samalla ilmaisee valintatilanteen epävarmuuden syrjäyttäneen informaation määrää. Vrt. Ashby m.t. s. 174—175.

teen ja haluaako hän siihen valinnallaan vaikuttaa vähentävästi tai lisäävästi tai ennallaan pyytävästi? Kysymys saattaa vaikuttaa em. teorioiden luomalta illuusiolta, mutta ennen ajatuksen hylkäämistä sen sisältöä voidaan selvittää esittämällä joukko lähes samaa tarkoittavia ilmauksia. Jos nimittäin jätetään vaalitapahtumat, puolueohjelmat, toteutettu politiikka ja henkilöksymykset huomiota vaille vaalien kvalitatiivisena aspektina, voidaan sen sijaan koko valintatilanteen huomioimista kutsua vaalien rakenteelliseksi aspektiksi vähän samalla tavalla kuin kielioppi abstrahoi asiasisällöstä. Kuvitellussa keskustelussa valitsijain kanssa saattaisi tästä puolesta vaaleja kuulla sellaisia ilmaisuja kuin, että valitsin vaihtoehtojen joukosta »pienimmän pahan» tai, että valitsin äärisuuntausten valtaan pääsyn pelosta »vastapainoksi» x-puolueen ehdokkaan jne., ilmaisuja, jotka viittaavat kokonaistilanteen punnintaan. Mikrotasolla valitsijat voisivat siis paitsi ratkaista vaalien kvalitatiivisia kysymyksiä samalla ilmaista halunsa säilyttää koko puoluejärjestelmä ennallaan tai muuttaa sitä johonkin suuntaan. Tämä viimeksi mainittu yleinen motiivi voidaan sitten tulkita haluksi hyväksyä tietyn tason epävarmuus sellaisena kuin se saa ilmaisunsa olemassa olevassa puoluejärjestelmässä pysyväksi myös edessä olevassa valintatilanteessa tai sen vähentäminen tai lisääminen puoluesuhteita ja/tai puolueiden lukumäärää muuttamalla. Valintatilanteessa ilmaisunsa saavaa entropiaa voidaan pitää myös heterogeenisuuden sietämisen tai epäsovinnaisuuden hyväksymisen mittana, sillä mitä korostetumpia mainitut piirteet ovat sitä suurempi on oleva epävarmuus ihmisten valinnoista ja se ilmenee korkeana entropia-arvona.

Sanottu ei kuitenkaan merkitse sitä, että kaikki valitsijat olisivat yhteismittallisesti tietoisia vaalien kvalitatiivisesta puolesta erottuvasta rakenteellisesta aspektista, joka ei liene täysin mikrotason tuntemuksiin palautettavissa. Vaalien kvalitatiivisesta sisällöstä vapaa, rakenteellinen piirre on kuitenkin laskettavissa ja vain empiirinen tutkimus voi osoittaa sen todellisuuden tai keinotekoisuuden. Se seikka, että valitsijat eivät kaikki pysty hahmottamaan valintatilanteen sisältämää epävarmuuden astetta kovinkaan tarkasti, esimerkiksi sen vuoksi, että eivät muista edellisten vaalien tulosta kuin hämärästi tai eivät ehkä tun-

nista koko puoluekenttää, vaan ainoastaan osan siitä, ei tee valintatilanteen entropia-arvioita ex post kvantitatiivisesti epämielekkäiksi, sillä yhteiskuntatieteissä toki joudutaan hyväksymään toimijain osittainen epärationalisuus myöntämällä makrotason kuvaajien todennäköisyysluonne.³

Vaalien sisällöstä erillisen makrotasaisen rakenteellisen ominaisuuden todellisuutta on eräissä tutkimuksissa pyritty osoittamaan. Coleman on tutkinut sitä Yhdysvaltojen, Japanin ja Intian vaalien tarjoamasta materiaalista⁴ ja Geiger on mitannut 33 maan aineistoa samalla mitalla, mutta erilaisesta näkökulmasta.⁵ Tulokset ovat olleet mielenkiintoisia ja ne ovat puolustaneet samantapaista mittausta Suomen eduskuntavaaleista. Ennen empiiristä tarkastelua voidaan tulosten todellisuutta puolustaa analogisesti vertaamalla sitä yksilöiden erilaiseen kykyyn arvioida esimerkiksi lämpötilaa. Vajavaisuus yksilöllisissä arvoissa ei tee objektiivista lämpötilamittausta sovitun asteikon mukaan sinänsä epätodelliseksi. Samalla tavalla ihmisten vajavainen kyky arvioida yhteiskunnassa mahdollisten poliittisten rakenteiden todennäköisyysluonnetta ei tee käsitettä sinänsä keinotekoiseksi. Vaikeutena viimeksi mainitussa tapauksessa on vain se, että vaalit eivät ainoastaan mittaa rakenteellista entropiaa yhteiskunnassa, vaan myös vaikuttavat sitä hahmottavasti. Kysymyksessä on siis yhteiskuntatieteissä hyvin yleinen vuorovaikutus mitattapahtuman ja mitattavan ilmiön välillä. Tällainen vuorovaikutussuhde joudutaan vain hyväksymään varauksena tutkimustuloksia tulkitessa. Seuraavassa lähdetään edellä todetun perusteella siitä, että vaalien rakenteellista puolta kannattaa tutkia makroilmajajana poliittisen entropian tasosta, joka samalla ilmaisee vaalitapahtuman informaatiota välittävän kapasiteetin ja kansan vaalien avulla harjoittaman ohjauksen tehokkuuden erään aspektin.

³ Mikro- ja makrotasojen välisestä suhteesta politiikan tutkimuksessa vrt. Erik Rasmussen, *Complementarity and Political Science. An Essay on Fundamentals of Political Science Theory and Research Strategy*, Odense 1987, s. 105–114.

⁴ Stephen Coleman, *Measurement and Analysis of Political Systems: A Science of Political Behavior*, John Wiley & Sons, New York 1975.

⁵ Siegfried Geiger, *Erkennen und Wählen. Ein kybernetisches Modell*, Kiepenheuer & Witsch, Köln 1970.